

"A SZÍV IDÉZETE: LÍRA"  
A SZÍV FŐNÉV HASZNÁLATA  
FÜST MILÁN ÉS KARINTHY FRIGYES KÖLTŐI NYELVÉBEN  
(Folytatás)  
Büky László

2.1. "3. A testnek az az elülső tájéka, amely a szív /1/ fölött van; mell."  
(Az ÉrtSz.-ban található 2. jelentésre nincs példa sem Füst Milán, sem Karinty Frigyes költői nyelvéből.)

2.1.1. Eredeti, költői metaforát, szóképet alkot Füst Milán a *szív* '3'-mal a következőkben.

- /1/ Arménia! Lelkem bölcsője, beteg vagyok én s szörnyűket álmodom,  
S a sötétség lassan, mint meleg nehezék ereszkedik  
*szívemre* alá.. (FMÖv. 106)
- /2/ [a szomorúság] Párna, amelyen megnyughatott  
A *szív*, ha helyét nem lelé  
E világi térben.. (Ny. 1915. I, 445)

Az a teljes kép, amelyben az /1/ jelzetes szövegdarabban a *szív* '3' főnév van, így épül fel:

(alap)metaforák	közös előismeret és domináns tudati tartalék
*a sötétség leereszkedik	a köd leereszkedik; sötét van
*a sötétség nehezék	mérleg } nehezéke lassan leereszkedik falióra }
	a beteg rosszul alszik, rosszat álmodik
	a beteg testhőmérséklete magas
	a beteg meleg
	valakinek valami nyomja a szívét (vö. ÉrtSz. V, 296) 'bú emészti'
	elnehezedik valakinek a szíve (vö. ÉrtSz. II, 240) 'szomorúság fogja el'

*elszorul a melle* (vö. ÉrtSz. IV, 1231) 'elszorul a szíve, tüdeje'

*nyomja valami a mellét* (köznyelv) 'betegséget érez a mellkasában'

\*a sötétség lassan[, mint] meleg nehezek [-ként] állapothatározó  
[-ül] célhatározó

"S a sötétség lassan, mint meleg nehezek ereszkedik szivemre alá..."

A metaforát tartalmazó és a célhatározóhoz húzó állapot-határozó grammatikai kettőssége a metaforás azonosítással együtt kelt hatást (vö. KEMÉNY GÁBOR: A teljes metafora nyelvtani szerkezetéről. NytudÉrt. 104. sz. [1980.], 463; BÜKY LÁSZLÓ: A metaforát kifejező állapothatározók Füst Milán költői nyelvében. Uo. 259-66). A *valami valahogyan alderesz-kedik valahová* vonzatrendszeres ige köré szervezett teljes képben csak a közös előismeret síkján van átvitt jelentésű használata (is) a *szív* '3' főnévnek. Am ennek megállapítása és méginkább vizsgálata talán már "ultra" stilisztika...

A /2/ jelzetű idézet Füst Milán Óda című verséből van (csak a Nyugatban jelent meg), a vers első három szakasza a következő képekre épül: *\*a szomorúság támasz — \*a szomorúság ladik — \*a szomorúság köd — és végül a már idézett \*a szomorúság párna*. Az alapmetaforákra meztelenített teljes képek nem mutatják, hogy milyen egységes szemléletre épül a vers, ám ez a jelen elemzésnél elkerülhető. Az idézett szövegmetaszetben a következő /alap/képeket kell számba venni:

↓	[*a szív helyét nem lelé]	/A/
	[*a szomorúság párna]	/B/
	*a szív a szomorúság párnáján megnyugszik	/C/

A = alapmetafora / alapmetonímia

B = a megfogalmazott, mert nem közös előismeret (alapmetafora is)

C = a teljes alakép

Mindemellett a teljes kép belső feszültségét még egy előismeret befolyásolja, az tudniillik, hogy az ember felsőtestével, mellkasával (*szív '3'*) szokott párnán nyugodni. A képfelépítés áttekintéséből kitűnt, hogy nyelvi kifejezése éppen ennek nincs. Az olvasó tudatműködése végzi el e tartalom beszerkesztését a kép logikai viszonyaiba.

2.1.2. A köznyelvi metaforákból megújított, illetve köznyelvi metaforák, szóképek a *szív '3'* főnévvel Füst Milán költői nyelvében az alábbiak.

- /3/ Vagy elfeledtél, nem szeretsz s már jó kezéd  
Elnehezült *szívemre* többé nem teszed? (FMÖv. 126)
- /4/ .. ha meghalok  
S *szívemre* teszi majd kezét a földöntúli jó bíró  
S jutalmam kérdezi tőlem.. (FMÖv. 40)
- /4a/ .. ha majd meghalok,  
S *szívemre* téve kezét, jószágos kezét a földöntúli bíró..  
(Ny. 1928. I, 507)
- /5/ .. S gyengéden úgy öleli elfáradt *szívéhez*  
Egyetlen kincsét: az örök éjszakát! (FMÖv. 118; N. I,  
282: *szívéhez*)

A /3/, /4/ és /4a/ jelzeteknél a "*szívére teszi a kezét*: <rendszerint] esküje, vallomása, szava őszinteségének bizonyításul>" állandó szókapcsolatban van meg a *szív '3'* főnév. Itt azonban az őszinteség kifejezésére szolgáló testmozgás-egységet, kinemorfot nem a költői én (azaz a beszélő), hanem a versekben megszólított vagy csak említett második személy végzi, aki az idézett szövegekben Isten. Ő viszont nem szava őszinteségének bizonyításul cselekedik így, hanem — nyilván — a költői énhez fűződő viszonyát érzékelteti (a költeményekben: majd érzékelteti) ezzel. Vagyis: elsősorban nem a nyelvi elemekben rejlő hatást keltő mozzanatokról, hanem egy, a kinézika, a gesztusok és testtartások jelentését tanulmányozó szemiotikai tudomány körébe tartozó jelenség hatásáról van szó (vö. JU. SZ. SZTYEPANOV, Szemiotika. Budapest, 1976. 44-60; VOIGT VILMOS, Bevezetés a szemiotikába. Budapest, 1977. 181). Ami a nyelvi elemekből származó stiláris hatást

illeti, a /3/-ban a szív '3'-nak *Elnehezült* minőségjelzője érdemel figyelmet, mert miatta a szív '1' metonimiás kapcsolatai idéződnek fel, l. az 1.1.2. részben a /24/—/30/ jelezetes előfordulásokat. — Már a /3/-ban is, de különösen a /4a/-ban az állandó szókapcsolatban is meglevő *kéz* szó jelzői, de magának a szónak az ismétlései mutatják Füst Milán törekvését a legkifejezőbb megoldásra. Talán nem tévedés azt mondani, hogy a legsikerültebb éppen a köznyelvivel megegyező formájú a /4/ jelezetes szövegmetsetben, amelyikben kiküszöbölődik a *jó, jószágos* érzelgős, elkoptatott jelző a *kéz* szinekdoché elől. — A szív '3' előfordulása az /5/ jelzetnél szintén köznyelvi szókapcsolatra megy vissza (vö. ÉrtSz. V, 461: *ölel*), azonban hasznos arra is rátekinteni, hogy a szókapcsolat szabad vonzataként mi jelenik meg. Az *éj, éj-közép, éjszaka* a költő kulcsszavai közé tartozik, az ezekkel alkotott metaforái mondanivalója súlyától jelesek. Az itteni esetben sablonnak tűnő *örök éjszaka*-t a teljes költői életműben az 'éjszaka'-hoz kötődő képrendszer emeli ki a megkopott képek közül, ezekből l. például: "Földnek fekete göröngye felszállottam | Mélységes *éjszakámból* sáppadt arccal, fel a nap elé, a fény alá..." (FMÖv. 17) — "S mi sötétben tenyészik, most pendülve feléled | S ezegyszer még elmélyül az *éj* is." (FMÖv. 43) — "Fodrozza habjait az *éj*..." (N. I, 213) — és így tovább.

/6/ Nyers énekeket teli *szívvel* fújtál.. (Ny. 1920., 1125)

/7/ Majd rózsaszín leszek s áradni fog  
*Szívémből* éneke, akár a nagy vizek.. (FMÖv. 83)

/8/ ..innen a fekete fény, amely *szívémből* szüntelen árad..  
(FMÖv. 27)

/9/ . . . felleget  
Egyszer csak meghasad s az üdvösség  
Sárga tüze az elhagyott vadásznak  
*Szívére* sugárzik. (Ny. 1913. II, 307)

A /6/ jelzetes szövegrészletben a mondategész állítmányához tartozó *telí szívvvel* szerkezetes határozó a köznyelvi kifejezésnek felel meg (l. ÉrtSz. II, 943: *fdj 9.*). A *szívvvel* határozó minőségjelzőjének szemantikai hatása másutt is megmutatkozik, a /7/ teljes képe ugyanis éppen a *csordultig tele van a szíve* (vö. ÉrtSz. VI, 573) kapcsolatra, mint közös előismeretre megy vissza, s a *szív* 'érzés, érzelem' jelentése az uralkodó abban. Mivel a költői én *szíve csordultig tele van érzelmekkel*, áradhatnak azok belőle: ".áradni fog | Szívemből énekem.." — Jellemző Füst Milán lírájára, hogy e gondolattal lépett volt be a XX. századi magyar irodalomba (amint említődött az 1.1.2. részben első, Nyugatban közölt verse már). S valóban: az 1910, majd az 1930 körüli években áradt a Füst Milán-i líra, e két termékeny időszakban született költeményeinek túlnyomó része (vö. UNGVÁRI TAMÁS: Füst Milán. In: SÖTÉR ISTVÁN [szerk.], A magyar irodalom története I-VI. Budapest, 1964—66.; V, 401 kk.). És még egy ehhez a kérdéskörhöz. Az ének áradása a szabadvers elengedhetetlen feltétele, és Füst — ezt már Kosztolányi 1914-ben megírta — verseiben szólal meg először a magyar vers libre. Ilyenformán verseinek a születéséről is vall a Hajnal előtt című költeményből a /7/-ben idézett szövegdarab. S természetesen az 1.1.2. részben idézett, valamint az itteni /8/ jelzetes, amelyiknek *fekete fény* metaforájára l. BÜKY: A *fekete* szó Füst Milán lírájában. Nyr. i. h. 57-8. — A /9/ jelzetű idézetben az *\*üdvösség tüze sugárai* alapmetafora igei azonosítójának vonzata *\*valakire ~ valamire*: "... az elhagyott vadásznak | Szívére..", minthogy ebben a *szív* '3' jelentésű, azaz 'mell<sup>c</sup>, az *üdvösség tüze* 'fény' jelentésben sugározhat a vadász mellére. Az *\*üdvösség tüze sugárai a szívére* alapmetaforában a *szív* '1' metonímia, tehát "az üdvösség | Sárga tüze" 'a halál utáni boldog örök élet' a vers hősének érzelmeire szórja fényét.

2.1.3. A *szív '3'* főnév Füst Milán képalkotási rendszerében nem vesz részt a következő helyeken.

/10/ .. | S.hogy kezed a *szívedre* tetted,  
Mert titkos mosolyát is észrevetted,  
Ne mondd meg senkinek." (FMÖv. 59)

/11/ .. | Köztünk sok ember sírt, sok már halála napját  
emlegette  
S némelyik *szívéhez* tartá már a pisztolyát.. (FMÖv. 95;  
Ny. 1913. I, 918: *szívéhez*)

/12/ Kezemet *szívedre* tettem és azt mondtam neked:  
fiam, szegény vagyok! (Ny. 1925. III, 448)

Az itt előforduló *szívére teszi a kezét* szókapcsolat sem képi, sem kinezikai tekintetben nem mutat eltérést a köznyelvi felhasználástól, nem szerveződik köréje stílushatást eredményező egyéb nyelvi elem, ezért sorolódott ebbe a csoportba.

2.2. Karinthy Frigyes költői nyelvéből a *szív '3'* főnévré egyetlen példa adódott.

2.2.1.

/1/ Ó, úgy borul a bűnbánat *szívemre*,  
Mint börtönöm, e szörnyű, szürke bolt. (12)

Ez az előfordulás költői képben van. A hasonlat, amelyet a szövegrészlet tartalmaz, egy *"a bűnbánat a szívemre borul"* alapmetaforából származik, s ebben a *borul 'ráborul'* (Értsz. V, 874) vonzataként a *szív '3'* jelentésű, míg a hasonlatba szerkesztve metonímia. Ami a hasonlatot illeti: a hasonlított ebben metafora a hasonlóhoz képest ("Mint börtönöm, e szörnyű, szürke bolt"). A képiséget meg a nem átvitt jelentést is a *borul tertium comparationis*nak a köznyelvi *homály b o r u l a l e l k é r e* (Értsz. I, 690) kifejezésre illetve a *r á b o r u l v [a] l a ] r e k a m e l l é r e* (Értsz. IV, 1231) szókapcsolatra való utalásai eredményezik. Az efféle, ún. metaforikus hasonlatokra I. J. SOLTÉSZ KATALIN: Nyr. LXXXIII [1959.], 190; KEMÉNY GÁBOR: NytudÉrt. 86. sz. [1974.], 66-70; BÜKY LÁSZLÓ: Népr. és Nyelvtud. XXII-XXIII [1978—1979.], 139-47.

3.1. "4. /átv/ < Ált[alában] az ember v[ala]mely  
érzésének, érzelmének jelképeként.>"

3.1.1.1. Füst Milán költői nyelvében eredeti szóképek,  
metaforának bizonyul a következő előfordulásban a  
*szív '4'*.

/1/ Használd homlokomat zsámolyodúl, tobzódj a királyi díszben  
S ne félj, nem töröd el részkető, ájúldozó, érzékenyke  
Nemes porcellánjánt! (FMÖv. 135)  
*szívem*

Ebben az előfordulásban a *szív* minőségjelzői köznyelvi  
átvitelre utalnak, például az *é r z é k e n y szív* szó-  
kapcsolatra (ÉrtSz. II, 454). Magában a költeményben végig  
egy laza metaforasor húzódik, amely a megszólítottat arra  
buzdítja, hogy a költő testrészeit mint tárgyakat használja,  
ezzel megalázva őt (így: "Töröld cipőd sarát fenkölt homlo-  
komhoz!"); mégis az Óda a pártfogóhoz! című verset lezáró  
metafora — a fent idézett versszak végén: *\*szívem nemes  
porcellán* — nem a *\*homlokom a zsámolyod-félék*, tehát nem  
szemlélteti, hanem a hangulati fajtajúak mintapéldája. Ter-  
mészetesen az *ő s s z e t ő r i a szívét* szókapcsolat  
(ÉrtSz. V, 573) is felidéződik a jelen teljes képen a  
*szív '1'* jelentésével s a szókapcsolat 'boldog alanná tesz'  
jelentésével a *tört szív* fajta Füst Milán-i képekkel együtt  
(ezekről az 1.1.2. részben esett szó a /20/—/23/ jelzetes  
előfordulásoknál).

3.1.1.2. Megújított képeknek számíthatók Füst Milán  
költői nyelvéből a *szív '4'* következő előfordulásai.

/2/ S vajjon hallhatnád-e szomorú *szívem* dóbogását?  
(N. II, 110)

/3/ ..A *szívem*, lásd sírással van tele.. (FMÖv. 141)

/4/ Ó káldeai, óskori művész,  
Ki a sírkőre késelyűket véstél,  
Lásd: végigkísérnek ezek az életen  
S megtépi még az aggnak is *szívét*! (FMÖv. 156)

- /5/ Mit mutassunk? nyitott sebeket,  
Sáros, sebes, nyűves szíveket? (FMÖv. 159)
- /5a' ..Sáros, szeges, nyűves szíveket.. (Ny. 1923. I, 634)
- A /2/-ben a *szomorú szív/vel/*, a /3/-ban a *tele van a szív*, az /5/ és /5a/-ban a *mégsébbzi valakinek a szívét* állandó szókapcsolatokra megy vissza a költői megfogalmazás. A /4/-ben a *valamit kitép a szívéből* rokonságáról nem lehet közvetlenül szó /vö. az 1.1.2. részben a /35/ és /36/ jelzete előfordulásokat/, inkább mitologikus—szimbolikus kapcsolatról. (L. még a 6.1.3. részt is!)
- 3.1.1.3. A *szív 'g'* Füst Milán képalkotási rendszerében nem vesz részt az alábbiakban.
- /6/ Nagy művész! Hogy ünneped van ma, *szívemből* felköszöntelek.. (Ny. 1911. II, 885)
- /7/ ..ha ott sem jó elénk, hogy megnyugtassa *szívünk'*,  
Hogy jajongva panaszkodjunk néki.. (FMÖv. 156)
- /8/ .. | Amelyen át a földről könnyű *szívvel* s könnytelen,  
Amelyen át majd búcsú nélkül elrepülök! (FMÖv. 161)
- /9/ ..készülök a sír mögé, a sír alá, könnyű *szívvel* a  
sírba le (Ny. II, 299)
- /10/ Ha talán felkapna a szél, belesodorna közéjük s én  
végre könnyű *szívvel* beletörődve eltűnnék magam elől...  
(Ny. 1925. III, 448)
- /11/ Repülj tehát, — én hű és bízó *szívvel* elbocsátlak!  
(Ny. 1921. I, 513)
- 3.1.2. "4. I a. /dtv/ <Különösen a szeretet, vonzalom  
jelképeként.>"
- /1/ S a *szíved* mósolyát  
hogy nékem küldöd-e? (N. I, 283)
- /2/ Jaj, én nem tudok már szólni Hozzád!  
Néma lettem én s a *szívem* nem talál. (FMÖv. 126)
- /3/ És elfelejti *szívem*  
Hogy nem talált sehol e földön és egen... (Ny. 1920., 852)



A /2/ és /3/ jelzetű előfordulásokban az *utat talál valakinek a szívéhez* állandó szókapcsolat megújításával él a költő.

/4/ A néked járó tisztelet: az álom mélyült tisztasága  
S a hódolat: a néma *szív* káprázata! (Ny. 1920., 1126)

/4a/ S a hódolat a néma *szív* káprázata  
Szeretünk, mert te megcsalsz minket! (N. I, 321)

A /4/ és változata egy — több közös előismereten nyugvó — \*a hódolat a szív káprázata alapmetaforából származtatható, amelyikben a *szív* '1' metonímiára ismerhetni, mivel azonban a hódolat (s a szövegváltozatban említett szeretet) meg a főszövegben a tisztelet szemantikai mezőjének megfelel a *szív* '4' jelentése, ez az előfordulás e csoportba sorolódott, amit az is igazol, hogy a teljes képben a *szív*-vel alkotott metafora, a *szív káprázata* másodlagos, beszerkesztett. Tehát nem annak metonimikus viszonyai döntenek.

3.1.3. "4.1b. /átv/ <A szerelem jelképeként.>"

/1/ ..ők  
Súgják meg titkom, hogy szeretem *szívét*.. (Ny. 1920., 1124)

/2/ *Szívének* húnzó bús heve  
Még néha lobban s egy barát neve  
Ilyenkor lobban el zsarátnokán. (FMÖv. 129)

/3/ ..érted éltem eddig is s szenvedő *szívem*  
Mindig csak úgy nézett feléd, mint egy ködben úszó, zöld  
sziget felé a boldogtalan hajós  
Ki elküldi pihenni boldogtalan álmait... (N. I, 243)

Az ÉrtSz. ebben a jelentésárnyalat-csoportban említi a *kihamvad v[ala]kinek a szíve* szókapcsolatot, amely nem csupán a szerelem jelképeként, hanem más érzelmekéként értendő, amint a *kihamvad* címszóban még is fogalmazódott (i.m. VI, 81): /átv/ *kihamvad v[ala]kinek a szíve v[agy] kihamvad v[ala]kiben (v[ala]miben) v[ala]mi*: már nem lelkesedik, kihál belőle a szenvedély, a vágy v[agy] a remény". A Füst Milán-i /2/ jelzetes képben az utóbbi kifejezés költői megújítása eredményezi a stílusértéket. (Vö. a 3.1.6.1. résszel!)

3.1.4. "4.1c. /dtv/ <A mások iránti részvét, könyörület  
érzésének jelképeként.>"

/1/ .. | Segíts hát nékem is, egy sziklát adj, fölötte  
csillagot, ellágyuló *szívet*.. (FMÖv. 150)

/2/ ..de én kevély mosollyal arcomon, mintha nem értene  
*Szívem* megtört, öreg szívének bánatához, — mentem mind  
tovább s láttam: megütközött  
Az ifjúságom dolyfén. (FMÖv. 162)

Az /1/ jelzetű szövegdarabban az *e l l á g y u l a*  
*szíve* 'elérzékenyül' (vö. ÉrtSz. II, 208) képes kifejezést for-  
málja egyénivé a költő, míg a /2/-ben a köznyelvi átvitt ér-  
telmű használatot lehet — mintegy visszájára fordított módon  
ugyan — rögzíteni.

3.1.5. "4.1d. /dtv/ <A bátorság, erő, v[alaj]mely ügy  
iránti lelkesedés érzésének jelképeként.>"

/1/ Csupa vadság legyen a *szívem*, mint a vadászé,  
Ki ölni megy el, nem fél, — nem tekint fenn a Terem-  
tőt.. (FMÖv. 32)

A köznyelvinek megfelelő felhasználásban látható a  
*szív* '4', közvetlen szöveggörnyezete a szemantikai mezőkap-  
csolatokon nyugszik (*vadász* — *ölni* — *vadság*).

3.1.6. "4.1e. /dtv/ <Az egyén érzései összeségének,  
ill[etve] érzésvilágának, kedélyvilágának  
jelképeként.>"

3.1.6.1. Ebből a csoportból Füst Milán költői nyelvében  
eredeti metaforaként használtak az alábbiak.

/1/ S ti éjszaka örvényei s fekete tüzei *szívemnek*,  
S félelmeik anyja, te hármás Hekaté, — (FMÖv. 91)

/2/ Régi *szív* amelyről érzésim horgonyát  
Vihar többé el nem tépheti... (N. I, 212)

A *fekete tüzei szívemnek* metaforáihoz l. BÜKY L. i. m.;  
Uő.: A színnevek használata Füst Milán költői nyelvében. Nyr.  
CIII [1979.], 41. — A /2/ jelzettel idézett szöveg teljes ké-  
péről viszont itt kell elmondani, hogy a költő egyik alkotáslé-  
lektani jellemzője a *szív*-hez mezőösszefüggésként kapcsolt *vi-  
torla* 'hajó': az 1.1.2. részben /38/. Ugyanez okból jellemző a

*szív*-hez kapcsolt *víz*: az 1.1.1. részben /6/, a 2.1.2.-ben /7/ és a 3.1.7.2.-ben a /9/—/11/. S végül a *szív*-hez társított *tenger*-képzet: a 3.1.6.2. részben a /9/ és a 3.1.7.1.-ben az /1/ jelzetben mutatkozik meg. S a jelen képben a *horgony*, s a *Vihar* mezőkapcsolataként szintén a *tenger* kötődik a *szív*-hez.

/3/ élő parázs a talpán  
némaság ül a nyelvén  
béna *szívében* kétely  
siket agyában átok (FMÖv. 48; Ny. 1934. I, 35: *szívében*)

A *szív* '4' jelen előfordulása a *valakinek a szívében él, lakik, van valaki* vagy *valami* állandó szókapcsolatra megy vissza. Azonban a közvetlen szövegkörnyezet képei sorról sorra a versszakban úgy vannak felépítve, hogy a *talp—nyelv—szív—agy* sorozat színekdochéi a benne levő *szív*-et az '1' jelentéshez is elvezeti. Voltaképpen erre a jelentésre vonatkozó a *béna* jelző. Így több helyről összegződik a jelentések metaforás azonosításából eredő hatás.

3.1.6.2. A köznyelvi metaforákból megújított és a köznyelvi szóképek.

/4/ ..éppen indulok  
S majd dalos *szívvel* ballagok a sírba le. (FMÖv. 162)

/5/ .. | Ti segítsétek énekem, amelyet elkezdek, mihelyt  
a szellemek dalolni kezdenek *szívemben*.. (N. I, 99)

/6/ Azóta boldog vagyok, hogyha beborúl,  
S ha esni kezd, a *szívem* felderül.. (Ny. 1913. II, 307)

A korábban Füst Milán verseiből megismert *áradni fog szívemből énekem-féle* teljes képek témárokonai a /4/ és /5/ jelzet mellett közöltek. Az *ének* és a *dalolni kezdenek* egyaránt a 'vers' megjelölése, metonimiásan kötődnek a *szív*-hez. — A *szívem felderül* metafora a közvetlen szövegkörnyezet *kiderül—beborul* időjárásai képzettársítással keresztezett, s éppen a közzokás hangulatváltozásának megfordítása. A közös előismeret

*kiderül—beborul* viszonyát *felderül—beborul*-ra módosítva a *felderül* egyszerre két jelentésű lesz: 'az idő derült lesz' és 'a lélek, kedély derűs lesz' (vö. ÉrtSz. II, 610-1).

/7/ Sötét idők árja zuhogjon. Szív megbékéljen! (FMÖv. 116)

Ebben a szintén természeti jelenségre utaló első teljes kép ("Sötét idők árja zuhogjon" + \**sötét víz* [NB.!] *árja zuhogjon*) ellentéte a *Szív megbékéljen* (vö. *béke száll a szívébe*). Emiatt meg a köznyelvi szókapcsolat tömörítése következtében nevezhető megújítotttnak a kép.

/8/ Hidd el: szegénynek jó dolgoznia: így csendesül *saive* (FMÖv. 157)

/9/ A tengernyi bánat már rég elült  
A szív elcsendesült. (N. I, 206)

/10/ .. | Szívemből mégis, ismét édes csend fakadt.. (FMÖv. 113)

/11/ De a szívében is csupa csend volt már akkor.. (FMÖv. 22)

A *csendesül* 'lelki jelenség csillapodik' (vö. ÉrtSz. I, 863), a *csend* "/*átv*/ Háborítatlan, nyugodt állapot; békesség, nyugalom" (i. m. 862) jelentések a fentiekbe jól behelyettesíthetők. A /9/-ben a *tengernyi bánat már rég elült* kép hatására a *csendesül* 'természeti jelenség csillapodik' jelentése is besugárzik a *szív elcsendesült* képbe. (Az ÉrtSz. egyébként a *csendesül* igét választékosnak minősíti, átvitt értelemben vett használatát nem jelzi.) — A /10/ jelzetes kép rokonkapcsolatairól a Füst Milán-i lírában már esett szó.

/12/ Ó mért kellett otthagyniok megkezdett életük'  
Lelkük ételét, szívük borát! (N. I, 251)

Az ÉrtSz. idézi Vörösmarty Mihály "Szűd teljék meg az öröm borával" közismert sorát, ezt lehet a Füst Milán-i kép líráti eneti előzményeként számon tartanunk. A *szívük bora* metaforában a *bor* ok—okozati metonímia, jelentése: 'bor okozta öröm'. A Vörösmarty írta *öröm bora* genitivus qualitatisról: SIMONYI, Jelz. 152. — Megfigyelhető egy laza kapcsolat a *szív* szó és a *bor* (vagy annak szemantikai mezőkapcsolatai) kö-

zött. Így: "...szíved képzeletem könnyü *serlege*.." (1. az 1.1.1. részben /3/ és /3a/); "...A szíve fáradt már s borospohárt is már csak reszketőn emel.." (uo. /31/ jelzetes); "S hiába, szívem hogy rád emel | Színes pohárban opál-bort!" (4.1.1. részben /3/).

3.1.6.3. A költő képalkotás-rendszerében a szó nem vesz részt:

/13/ S te nagy magánosság is, a *szívemig* ható!

3.1.7. "4.1f. /átv/ <Az ember legbensőbb, legmélyebb, legőszintébb érzéseinek jelképeként.>"

3.1.7.1. Eredeti költői képet tartalmazó előfordulása a *szív* 's'-nek ebben a mellékjelentésben egy helyütt mutatkozott Füst verseiben.

/1/ A tengerek a *szívben*, a tengerek.  
Megértitek zúgását, emberek. (N. II, 406)

A költő sokáig kéziratban maradt naplójából van ez a kétsoros. Az érzelmek tengerrel való képzettársítását önálló képé fejlesztette Füst Milán, akinek ez a képzettársítás — mint főtebb megmutatkozott — alkotáslélektani jellemzője. — Ebben a formájában nem jelentette meg semelyik kötetében, feltehetően az ihlet sugallta kétsorost nem tartotta eléggé artisztikusnak. S ezzel könnyű egyetérteni, hiszen az eredeti metafora nem egyenlő feltétlenül a művészivel.

3.1.7.2. A köznyelvi metaforákból megújított illetve köznyelvi metaforák, szóképek a *szív* 's.1f.' mellékjelentéssel.

/2/ .. | Látom bűnöd innen kőzsa lélek én, ki véletlen hogy  
erre járok  
S kinek *szíve* tiszta és magános, mint a templomi csengetyű  
lézengő bánata.. (FMÖv. 120; Ny. 1910.  
I, 158; *szíve*)

/3/ Élő Isten, mért haltam meg ártatlanul,  
Hisz mint liliom, tiszta volt *szívem*. (FMÖv. 112)

/4/ S képzeld el ezután, hogy itt jártam én, vedd  
*szívem* melegét,  
Vedd, hogy itt voltam egykor.. (FMÖv. 17)

- /5/ Meleg szív büszkén lépdelj! (Ny. 1921. I, 513)
- /6/ ..önnön szíved megtörhetetlen hidege.. (FMÖv. 30)
- /7/ A SZÍV MÉLYÉBŐL [sic!, verscím] (N. I, 206)
- /8/ S hogy itt mélyen alatt a messzeségben, mosolyod őrijít  
S hogy talán sugárzó uszályod e mély csend a *szívem*  
fenekén. (Ny. 1920., 1126)
- /8a/ S hogy talán sugárzó uszályod — e mély csend a *szívem*  
fenekén! (N. I, 321)
- /9/ Egy titokzatos élet  
Ölel át s *szívedbe*, mint a permeteg, esőznek édes álmai..  
(FMÖv. 49)
- /10/ Egy titokzatos élet körülölel ragyogással s bágyadó,  
Lankadó *szívedbe* édes, permeteg álmait öntözi..  
(Ny. 1924. I, 606)
- /11/ Hiszen rohan az átkozott s e földön sehol sincs maradása  
S nincsen olyan éjszakái, zúgó, fekete víz  
Mely feneketlen sötétjét *szívének* elérje! (FMÖv. 157)

A szóképekhez tartozó stíluseszközzel, a hasonlattal öt-  
vözi Füst Milán a /2/ és /3/ jelzetekben a *tiszta szív* átvitt-  
nek és választékosnak minősített szókapcsolatot. Jelentése:  
"őszinte, meleg érzés, ill[etve] ilyen érzésű személy". A /4/  
és /5/ szintén megújított metaforát foglal magában. Az előbbi-  
nek a *szívem melege* genitívus partitívusa "a melléknevet külön  
szólamba téve nyomatékosabban kiemeli" (SIMONYI, Jelz. 147),  
az utóbbi a *Meleg szív*[,] *büszkén lépdelj* megszemélyesítésével  
alakítja át a köznyelvi *m e l e g : szív* szókapcsolatot  
(vö. ÉrtSz. IV, 1228). — A /6/-ban a *h i d e g szív*  
(ÉrtSz. III, 247) + *szíve hidege* genitívus qualitatis szer-  
kesztésű alapmetafora a *hideg* 'szenvédélytelen' köznyelvi  
átvitelen alapozódik (vö. ÉrtSz. III, 246). A birtokszó  
*megtörh. etlen* jelzője a *megtör* átvitt jelentésén (ÉrtSz. IV,  
1194) valamint a *hideg* szemantikai mezőkapcsolataként értel-  
mezhető. Ez a kapcsolat a köznyelvi *megtört a hideg* kifejezésre  
mutat. Maga a *megtörhetetlen* 'szív, illetve a vele jelképezett.

személy lelki magatartása nem válik bánat, szenvedés hatására sem küzdelemre, ellenállásra képtelenné' jelentésű.

A /7/ jelzetes előfordulás a *szív mélyéből 'őszintén'* szókapcsolattal azonos. Mégis: címmé tétele, tipográfiai kiemelése olyan eljárás, amilyennel, mint extralingvisztikai eszközzel, jócskán lehet stílushatást kelteni (vö. SZATHMÁRI ISTVÁN: A nyelv ((és benne a mondat)) "felbomlása" az újabb költői stílusban. In: RÁCZ E.—SZATHMÁRI I. [szerk.], Tanulmányok a mai magyar nyelv mondattana köréből. Budapest, 1977. 189-203).

A /8/ és a /8a/ változatban levő köznyelvi átvitel (1. ÉrtSz. II, 767: *fenék '2.1c.'*) a teljes költői képbe történt beszerkesztettsége folytán méltó a figyelemre. — A /9/ szövegrészében szintén egy teljes kép van (sőt: ez a versegésben még tovább is épül), s a *valami a szívébe hatol* köznyelvi állandó szókapcsolat megújításának vehető: *\*egy titokzatos élet álmai esőnek szívébe*, s ehhez, mint hasonlítottához járul a hasonló: *mint a permeteg 'permeteg eső'*. Úgy lehet Füst Milánt foglalkoztatta a *permeteg* szó felhasználási lehetősége, hiszen a Nyugatban még a /10/-zel jelzett megfogalmazásban írta le. Ennek a megfogalmazásnak szóképei vannak, a kötetben fellelhető helynek immár hasonlata. A szóképek az *öntöz 'önt'* ige köré szerveződnek, annak *valakibe valamit öntöz 'lelki tartalmat kelt valakiben'* (vö. ÉrtSz. V, 483: *önt 'ö'*) szerkezetű vonzatát egyedi módon betöltve: *valakibe = "bágyadó, | Lankadó szívébe"* é. i. t. A szerkezetes vonzatok minőségjelzői metaforikusak: a *bágyadó ~ lankadó* nemcsak egy töről fakad a több-ször szóba került *fájdó ~ tört ~ elbágyadt ~ elnehazúlt-félélkel*, hanem az *öntöz* mezőkapcsolata folytán növények minősítő jelzőként is értelmezhetők (ui: *öntöz 'növényt, annak földjét nedvessé tesz'*). A közös előismeret következtében a szóképekben leírt öntözés illetően eredménye is az olvasó tudatába kerülhet — s így a stílushatást újabb mozzanattal gazdagítja, bővíti. — Ami az *álmait* szerkezetes tárgy minőségjelzőit

illeti: ugyan az első eléggé szokványos (*édes álom*), a második viszont már jóval eredetibb és főleg művészebb. A *permeteg* ilyenfajta használatára az ÉrtSz. /*átv*/ minősítéssel Radnóti Miklóstól idéz: "S ott messzebb kint a réten, a *permeteg* sötétben borzong ... a fűszál" (V, 727), ám értelmezést nem ad. Radnóti nemcsak ismerte, tanulmányozta is Füst Milán költészetét (1. RADNÓCZI [= Radnóti] MIKLÓS, Kaffka Margit művészi fejlődése. Szeged, 1934. 56-9), ennél fogva nem lehetetlen a remimeszcencia. Hasonlóképpen: Berzsenyi Dániel A' magyarokhoz szóló ódájának kezdőképe: "Forr a' világ bús tengere oh Magyar!" (Összes művei. Budapest, 1979. I, 74) felidéződik Füst Milán — aki pedig Berzsenyivel foglalkozott: Ny. 1920., 1020-7 — Kutyák című költeményében egy tömörítettebb metaforában: "Lobogva *forrsz* világ és minden reggel újra" (FMÖv. 82), prózájában: "...*forrt* bennem a világ.." (Amine emlékezete. In: Kisregények I-II. Budapest, é. n. [1977.]<sup>2</sup> I, 148), sőt a metafora napjainkban is felbukkant Juhász Ferenc József Attila megvalósult reménye című művében: "[vágta, hirdette, tudta] Ezt a második, igazi megszületést. Amikor a pikkelyes szörnydög- | Történelem illatos, virágszívű emberiséget szül. Amikor a világ- | egyetem-virág megszületik. De nem gyásztalanul. De ez csak példázat volt. Egy példája a máskép-megvalósítandónak. Hisz ma is | *forr* a világ!" (Új írás. 1980. 6. sz. 4). Az efféle nyelvi—stilisztikai ráemlékezések önkéntelen (?) érvényesülése a műalkotásban a magyar irodalmi nyelv stílusának folyamatosságát eredményezik.

A /ll/ jelzetes szövegrész ugyancsak a *szíve mélyéig h a t o l* 'lelki bánthatom nagyon mélyen érint valakit' (vö. ÉrtSz. III, 163) megújítása. A teljes kép kialakulás a közös előismereű függvényében így vázolható:



↓ [\*feneketlen mélység] × [\*sötét mélység]  
(feneketlen 'szokatlanul mély', vö. ÉrtSz. II, 768)

↓ [\*sötét, feneketlen mélység]  
[\*feneketlen, sötét mélység]

↓ \*feneketlen { [sötét mélység]  
[mélység sötétje]  
(feneketlen 'nagyon nagy, mérhetetlen')

↓ \*feneketlen sötétje { [a mélységnek]  
[a szívnek]

↓ "...feneketlen sötétjét szívének.."

A költői képbe a *feneketlen* főjelentése is — "Olyan <edény, tartály, üreges test>, amelynek nincs feke" (i. h.) — be-  
lejátszik: "Nincsen olyan éjszakai, zúgó, fekete víz, | Mely  
*feneketlen* sötétjét szívének elérje", vagyis a v a l ó s á -  
g o s víz apad el az e l v o n t sötétben! (A szív és a  
víz képzettársítása már említődött a 3.1.6.1. részben.)

3.1.7.3. A szív '4.1f.' Füst Milán képalakítási rend-  
szerében nem vesz részt a következő előfordulásokban.

/12/ Mert nincs az én szívemben semmi már,  
Mi igazam keresné. (FMÖv. 49; Ny. 1928. I, 2: *szivembe'*)

/13/ .. | Csak hadonásztam képtelen kinomban s kettős fájdal-  
ommal, hogy *szivem* szerint [sic!] már  
sohse szólhatok.. (FMÖv. 149; a szerint  
ugyanígy: Válogatott versek. Nyugat  
kiadás. H. n., é. n. [Budapest, 1934.],  
135)

Vö. *szíve szerint*, ÉrtSz. VI, 232.

3.2.1. A szív '4' Karinthy Frigyes költői nyelvében  
az alábbi felhasználású.

3.2.1.1.

/1/ Egy kardcsapással elsöpörni innét  
*Szívek* nehéz, nehéz lidércnyomását... (15)

- /2/ Tűz, melegíts, ne égess  
Égő sebet szívemre;  
Nap, ne vakíts, világíts,  
Nem nézek a szemedbe. (158)

Mint a két előfordulás megújított szóképnek tekinthető. A *nehéz a szíve* (1. ÉrtSz. V, 150: *nehéz '12.1a'*) és a *megsebzí valakinek a szívét* állandó szókapcsolat (i. m. IV, 1155: *megsebez '2'*) megújítása mindkét helyen teljes képben van, ez különösen a /2/ jelzetesben hatásos. Ott a *tűz—nap*, az *égess—ne vakíts* és a *melegíts—világíts* párhuzamok beszerkesztése, a fogalmak két végletét megjelölő szavakkal kialakított polaritása gazdagítja a stílushatást.

3.2.2. A szív '4.1a.' jelentésben egy megújított képben fordul elő Karinthy-nál. Ez a *szíve hajlik, hűz valakihez, valaméhez* köznyelvi kapcsolatból eredeztethető:

- /1/ [a szívek parlamentjét] Alkotják és szavazzák  
Ahogy a szív szavaz meg  
Légtitkosabb hitével  
Kiválasztott szerelmet.. (89)

3.2.3. A szív '4.1b.' jelentésben szintén egyszer került elő.

- /1/ Megalkotjuk magunknak  
Szívek világuralmát  
Szívek ifjú tűzével  
Vágyak izzó vasával.. (87)

A *szíve ég valakiért* köznyelvi átvitel megújítása. A szóképet nemcsak a jelzőcsere (\**i f j ú szívek tüze* + "Szívek *i f j ú tűz/ével*"), hanem a vele párhuzamba állított *Vágyak izzó vasá/val*/ metafora is stílushatásnak számító mozzanattal gazdagítja: az *izzó vas* révén a szókép ugyanis szemantikai mezőkapcsolatban van az előző metafora *tűz* részével.

3.4. A szív '4.1d.' előfordulása.

- /1/ .. | Egyetlen szívnek láttam a világot.. (13)

/2/ [egy boldog szerelmespár] Páros jogart lengetve  
Jelzik az összehangolt  
*Szívek szimfóniáját..* (89)

Mind a két helyen valamely ügy iránti lelkesedés érzésének jelképeként szerkeszti képbe Karinthy Frigyes a *szív*-et. Az /1/ metaforája aránylag ritkább fajta, ebben az azonosított és az azonos közötti viszony mintegy megmagyarázódik, kifejtődik: "Egyetlen szívnek látta a világot", jelen esetben az igei állítmány révén. E kifejtett metafora (más műszóval: magyarázó metafora) ugyan lazább, oldottabb az egyéb nyelvtani formájúaknál, viszont éppen a benne levő magyarázat következtében a szemantikai mezőn távoleső fogalmak, dolgok képzettársítására, azonosítására alkalmas (vö. KEMÉNY GÁBOR: A teljes metafora nyelvtani szerkezetéről. NyelvtudÉrt. 104. sz. [1980.], 461 kk.).

3.2.5.1. A *szív* '4. le.' jelentéssel megújított metaforában, szóképben, illetőleg köznyelviben a következő előfordulásokban van meg Karinthy Frigyes költői nyelvében.

- /1/ .. | A kötött-szó szabályát  
Most majd meg kell tanulni  
A "daltalan *szíveknek*".. (91)
- /2/ ..elmuzsikálom a dalt  
Mit régen hallottam egyszer zengeni és zokogni *szívemben*..  
(71)
- /3/ Ki tompán szunnyadtál *szívemben* [ti. rejtelmes őszöm] (64)
- /4/ .. | Iskolatáskával nézi a bolond menetet egy nyurga kamasz  
Bánat fogja *szíven*.. (152)
- /5/ Melynek [ti. a tömegnek] *szívében* kelt csodás derengést  
Zengő húron száguldó vonód.. (166)

Az /1/ és /2/ nemcsak a Füst Milán-i hasonló előfordulásokkal (a 3.1.6.2. részben) rokon, hanem líránk gyakori képalakzata. A /3/-ban a *valakinek a szívében él, lakik, van valaki* vagy *valami* szókapcsolat költői átformálását, a /4/ jelzetűben a *megtelik a szíve bánattal* képes kifejezés új képpé fogalmazását láthatni. Szintén újra fogalmazott szókap-

csolatból származtatható az /5/ előfordulás teljes képe, ez a *szívében bizalom, lelkesedés, remény kel, ébred* kifejezésre megy vissza. Itt Karinthy a 'remény'-t egyszerű alakú metaforaként, *derengés*-ként köti be a szókapcsolatba, azért teheti ezt, mert éppen a szókapcsolat szokásos formáját használja részben, s így az egyszerű alakú metafora, amelyben az azonosított nyelvileg nem jelenik meg, könnyen megfejthető értelmű.

3.2.5.2. A *szív* '4.1e.' főnév Karinthy Frigyes képalkotásainak nem része a következőkben.

/6/ ..az élettől *szívet* kapott csupán.. (6)

/7/ .. | Ringatni lelkét lágyan, csöndesen...  
— Vadúl belémarkolni, összerázni,  
Hogy felriadjon, mint az én *szívem*! (166)

/8/ *Szívük* riadjon.. (166)

3.2.6. A *szív* '4.1f.' mellékjelentésben egyszer jelent meg Karinthy költeményeiben.

/1/ Én annyit sírtam már, ó, de unom!  
Kimarta *szívem* a könny,  
Mint vén, erezett, rossz régi rezet  
Zöld rozsda, lusta közöny. (26)

A *valami marja valakinek a szívét* szókapcsolat hasonlatba van szerkesztve, a *mar* ige 'vegyi változást okoz' jelentése miatt lehetséges ez (vö. ÉrtSz. IV, 933). Az átvitt és nem átvitt *mar* jelentésének villódzása ad a hasonlat tertium comparationisa segítségével stílushatást. A hasonlóban is szerkesztetes metafora van: \**lusta közöny kimarta a rezet, nem szólva a vén, erezett, rossz[,] régi* jelzősorozat enallagéjáról — ez mind a megújított kép hatásfokát, hírértékét növeli.

4.1. "5. *látv, vál* | Az érzelmi életében, jellemében tekintett ember maga, ill[etőleg] az ilyen ember jelleme, egyénisége."

4.1.1. Eredeti, költői metafora a *szív* 's' főnév felhasználásával Füst Milán költői nyelvében a következő.

- /1/ *Szived* is oly sötét... (FMÖv. 85)
- /2/ .. | Oly gyorsan zátonyára fut az ész  
S a *szív* az égre ellankadva néz... (FMÖv. 133)
- /3/ Pajtás megyek már én is kifele!  
S hiába, *szívem* hogy rád emel  
Színes pohárban opál bort! (Ny. 1920., 1125)
- /4/ Úgy látszik, korán beköszönt az ősz  
A vágyak elrepültek, — vándormadarak,  
Repültek ifjabb *szívet* népesíteni. (N. I, 205)

A /2/, /3/ és /4/ teljes képbe szerkesztve használja az e csoportbeli *szív* főnevet, az /1/ jelzetes előfordulás viszont azért sorolódott ide, mert a *sötét* melléknév és főnév Füst Milán képalkotási rendszerének egyik alaptagja — hasonlóan a már említett *feketé*-hez —, s így a többi *sötét* vonatkozású képpel a költői nyelv egészében és a jelen képben figyelemre méltó hatást kelt.

4.1.2. A *szív* 's' Füst Milán képalkotásában nem vesz részt az alábbiakban.

- /5/ *Szív* voltam, tört *szív*, emberek! (FMÖv. 50; Ny.-ban  
1. az 1.1.2. részben: /20a/)
- /6/ .. | Szavaimmal mint az apóstol  
A holdfényben a *szíveket* lecsendesítém.. (Ny. 1913. I,  
918)
- /7/ ..nem úgy igaz-e, hogy a *szívnek*  
Csakis az anya éneke súlyos és fájdalmas.. (FMÖv. 147;  
Ny. 1912. I, 1010: *szívnek*)
- /8/ Szegény! Gyengén kell téged ölelni, mint a halottat,  
Ki átengedi *szívét* titkos örök-élte tünékeny látomásainak... (Ny. 1924. I, 606)
- /9/ Ez a *szív* már régen és örökre elárvult.. (N. I, 124)
- /10/ Mert tegnap ifju voltam még, — *szívem* oly ifju volt...  
(FMÖv. 53; Ny. 1934. I, 300: *szívem*)

/11/ Egy szóval mondom: hol a szív pihen  
S a láz elült [ott van az áldott völgy] (FMÖv. 72)

/12/ Oh Gyula szerzetes, ne késlekedj, adj össze minket,  
Kösd össze betegen sovárgó *szíveinket*... (FMÖv. 138)

Az ebbe a csoportba vont előfordulások az ÉrtSz.-ban megadott átvittnek és választékosnak minősített jelentésre úgy érthetők rá, hogyha szem előtt tartjuk a metaforában gyakran meglevő természetes — fentebb már többször említett — metonimikus (sőt: szinekdochés) vonást (utóbbira l. T. TODOROV: Szinekdoché. In: HORÁNYI ÖZSÉB—SZÉPE GYÖRGY [szerk.], A jel tudománya. Budapest, 1975. 440). Vagyis például a /10/ jelzetes szövegrészletben nyilván a *s z í v e m* (*oly ifju volt*) metonimikusan: az 'egyénségem' és szinekdochésan: *szívem* '1'. Mármost mindkét szókép a vers lírai alanyát, énjét mint 'ember'-t jelenti. A például vett verssor elején egyébként ez előzményként olvasható is: "...ifju voltam [én]" (az első személyű személyes névmást [ ]-ben szerepeltvén, mint lehetőséget). A jelentésviszonyokat vázolva:

"szívem oly ifju volt"  $\left\{ \begin{array}{l} \text{[egyénségem]} \quad \text{metonímia} \\ \text{[ifjú voltam,} \\ \text{mint ember]} \quad \text{szinekdoché} \end{array} \right.$

— azaz a jelentések, amelyek a szöveg *szív* szavára érvényesek, egymás között nem keltenek olyan belső feszültséget, mint a költői képekben az szokásos (vö. KÁROLY SÁNDOR, Általános és magyar jelentéstan. Budapest, 1970. 160-74).

4.2. A *szív* '5' Karinthy költői nyelvében egy csoportba foglalható felhasználásban van meg.

4.2.1. Ezek olyanok, amilyenek a költői képalkotást nem befolyásolják, így:

/1/ — S lefordította a Marseillaise dalát. [új versszak]  
A Marseillaise dalát!... A vén *szívek* felett.  
Ó hogy riadt keresztül a nyirkos rémület! (11)

/2/ ..örjögő *szívek*, mik halálba rohannak.. (61)

- /3/ ..Megalkotjuk magunknak  
*Szívek viláгурalmát..* (87)
- /4/ [a parlament] ritka révületre  
Szoktatja *szíveinket..* (89)
- /5/ Mit tettél ártatlan *szívemmel*, gyalázatos kor.. (131)

Amint az már a Füst Milán-i e csoportba tartozó *szív* előfordulásoknál kitűnt, a *szív* metonimikus és metaforikus értelmezési lehetőségei némileg körülhatárolatlanabbá teszik a költői képiség megállapítását. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az ilyenféle nyelvi elemek a szövegműben csökkenének annak művészi jellegét, hiszen nemcsak a feltétlenül több síkra kiterjedő és a szöveg mögötti közlést kizárólag képi módon megvalósító szöveg lehet költői szövegmű. Ennek értelmében kerültek együvé a fenti *szív* szót tartalmazó szövegdarabok.

5. "8. /dtv/ A szívét /l/ stilizáltan ábrázoló, díszítő motívum v[agy] tárgy."

Erre a jelentésre csak Karinthy Frigyes költészetéből került példa.

- /1/ Szétszórja a *szív* tartalmát, a papír-szíveket. (62)

Ez a köznyelvnek megfelelő használat az említett bohócmotívum szolgálatában áll, az érzelmek szimbolizálására való. (Vö. 7.2.1. rész /1/ jelzettel.)

6.1. A *szív* szó nagyszámú felmutatása után áttekintendő a vele alkotott összetételek előfordulása. Füst Milán ezekkel jóval kevesebbszer fogalmaz. Köznyelvi összetétel, amelyben az utótag a *szív*, az *emberszív* főnév. Ezt Füst a következő megújított képekben használja.

6.1.1.

- /1/ Mert megtörte az ércbe s *emberszívbe* vésett szent törvényeket. (FMöv. 51)
- /2/ ..az *emberszív* gyakran kemény, ha szólítod.. (FMöv. 98)
- /3/ ..s voltam átkozott, akit az *emberszív* kivet... (FMöv. 127)

/4/ .. | S ha ő volna az örök éjszaka:  
Az *emberszívekben* tanyázna... (FMÖv. 129)

Fölvetődhet a kérdés, nem fölösleges-e *szív* helyett *emberszív*-ét írnia a költőnek, gazdagabb-e hírértékében—stiliztikumában az utóbbi. Bizonytal az. Nem *ember+szív* ez az összetétel, aminthogy egy összetétel sem a benne levő tagok jelentésének mechanikus összegzése. Ez az *emberszív* utótagjának metonimikus(—szinekdochés)—szimbolikus volta miatt maga is a képes értelem felé viszi az olvasót. A /12/ jelzetes szöveg-részletben *az emberszív kemény* metaforában egyszerre pars pro toto szinekdoché 'ember' jelentéssel, helyi érintkezésen alapuló metonímia 'érzelem; érzésvilág' jelentéssel, és megszemélyesített is /a "ha szólitod" kifejezéssel/, azaz metafora is, s így együttesen szimbolizál egy általános emberi tulajdonságot, viselkedést ("gyakran kemény, ha szólitod"): amire az összetétel előtagja tehát nem redundánsan utal. — Hasonló megoldással írt az *emberarc* szóval egy helyütt képet Füst Milán: "S ha felhőid közt olykor eléd járúl egy-egy *emberarc*, | Te mozdulatlan várod őt, nem bízattod, nem kergeted | S úgy ülsz előtte, mint a hegy" (Szózat az aggastyánhoz. FMÖv. 15). — Ide kívánczok egy megjegyzés: az *emberarc* nem egy föltett szó, amelyikből TÖRÖK GÁBOR szerint József Attila nem képezhetette az *emberarcú* melléknevet Bukj föl az árból című versében, hanem valóságos (l. ÉrtSz. II, 363). Vö. TÖRÖK GÁBOR, József Attila-kommentárok. Budapest, 1976. 304-5.

6.1.2. Az összetétel első tagja a *szív* főnév az alábbiakban.

- /1/ ..az mulattasson engem is,  
Ami mások *szíve-asendjét* felveri.. (Ny. 1913. II, 307)
- /2/ .. Én, a *szívszakadásig* bánatos: szerettelek! (Ny. 1911. II, 338)
- /3/ S a *szívszakadásig* is: be gyakran néztem arcod! (uo.)
- /4/ Én, a *szívszakadásig* bánatos: be aludnék. (Uo.)



A *szíve-csendje* az /l/ jelzetből csupán a költői helyesírás miatt sorolódik ide. Az effélék Füst Milán költői nyelvén ritkák, szóösszetételekkel sem nagyon él. A *szíve-csendje* képmotívum — látni lehetett: *csendesül szíve* (a 3.1.6.2. részben /8/ jelzettel); *A szív elcsendesült* (uo. /9/); *szívemből .. csend fakadt* (uo. /10/) é. í. t. — ha nem is túl gyakori, de mindenképpen a költői nyelvének, képalkotási rendszerének kitüntetett tagja. — Visszatérve a *szíve-csendje* írásképehez: nem lehetetlen, hogy Ady Endre mellett, aki kedvelte a kötőjeles szerkezeteket, az azokba sűrített metaforákat és/vagy szimbólumokat, Füst Milán meg Karinthy Frigyes is tudatosan kerültek ezeket (vö. F. KOVÁCS FERENC: A kötőjel mint költői kifejezőeszköz. Nyr. LXXXVII [1963.], 71 és passim).

6.1.3. Melléknévi utótagú összetételekre két példa mutatkozott.

/1/ [a földöntúli, jó bírój] jutalmamat kérdezi tőlem,  
megillető igényemet, hogy *szívszakító*  
munkám béreként mit gondolok?... (FMÖv. 40)

/2/ ..lopom e lázas földön szenvedők elől  
E bús és *szivettépő* földi élet minden édes.  
Hűsítő javát! (FMÖv. 156)

A *szívszakító* és a *szivettépő* szavak szinonimák (vö. SzinSz. 375: *szívdájdító* címszóban *szívet tépő*, *szívszaggató* stb. A *szívszakító* nincs sem itt, sem az ÉrtSz.-ban.) — A *szívet tép* ~ *szakít valami* vagy *valaki* képmotívum ugyancsak megvolt az eddigiekben — így: *a szívemet k i t é p e m* (az 1.1.2. részben /36/ jelzetes); *t é p ő k i h á t s z í v e m e t* (uo. /35/); [a keselyűk] *m e g t é p i k m é g a z a g n a k i s s z í v é t* (a 3.1.1.2. részben /4/); *Régi szív amelyről érzésim horgonyát | Vihar többé el nem t é p h e t i.* (a 3.1.6.1.-ben /2/); s a *szívszakító* sem társtalan: *Hő, szívem s z a k a d* (az 1.1.2.-ben /15/).

6.1.4. Külön csoportot alakítanak azok az -ú~-ű melléknévképzős alakulatok, amelyeket Füst Milán részben a köznyelvben élő jelzős kapcsolatokban, részben azok mintájára létreho-

zottakban használ. Ezek egy része szófaji tekintetben már főnevesült (pl. *vajszívű*: ÉrtSz. VII, 169), más részük melléknévvé forrt össze (*jószívű*: ÉrtSz. III, 667; ÉKSz. 1455; *lágyszívű*: ÉrtSz. IV, 554), ismét más részük egyéni alkotás, s mindenben megfelel a 'valamivel bíró, ellátott' jelentésű képző szokásos használatának — 1. MMNyR. I, 408 — (*gonosz-szívű*; *nehéz szívű* és *komoly szívű*). Az előfordulások a közvetlen szövegkörnyezetben:

- 1/ Oh felelj hát, aki *vajszívű* voltál.. (FMÖv. 20)
- 2/ Átka sok deréken, *lágyszívűk*ön megfogant.. (FMÖv. 162)
- 3/ Nyolcvankétéves aggastyán, gazdag s *gonosz-szívű*. (FMÖv. 162)
- 4/ *Nehéz szívűnek* jobb alatt! (Ny. 1911. II, 338)
- 5/ És hogy neves: — *komoly szívű*, — be megnevettetek! (Ny. 1911. II, 338)
- 6/ Légy buzgó s *jószívű*, amíg lehet. (Ny. 1932. I, 559)

(Megjegyezzük, hogy a *gonosz-szívű*-t az ÉrtSz. nem tartalmazza, ellenben a *gonosz* címszóval alkotott összetételeknél ((II, 1040)) felvesz *gonosszívűség*-et, holott nyilvánvaló: \**szívűség* főnevünk nincsen, az efféle a ((köznyelvi)) *gonosz szívű* szerkezetes melléknév főnevesült, majd *-ság* ~ *-ség* képzővel ellátott alakja. S az ilyenfélék egymás analógiájára szaporodtak.)

7.2. Karinthy Frigyes költeményeiben sem mutatkoztak nagy számban az összetételek.

7.2.1. A *szív* főnév az összetett szó utótagja a következőkben.

- 1/ Nagy *selyem-szívet* rángat ki a blúzából [ti. a bohóc] (62)
- 2/ Szétszórja a nagy szív tartalmát, a *papír-szíveket*. (Uo.)

- /3/ ..és *krumpli-szívem* büszkén dagadozva remélte,  
Hogy most végre megismer és méltányol hálátlan  
Európa-hazám.. (75)

Az /1/ és a /2/ a *szív 's'* jelentésű utótagból és a *szív 'l'* alakú tárgy anyagát megnevező előtagból áll, a versben — Prológus egy cirkuszfilmhez — Karinthy bohóca ezeket szórja szét mondván: "Dobjunk koncot nekik.." (1. az 1.2.1. részt). — A /3/ jelzetesben eredeti metafora van, amelyik egyébként a költő egyik kedvenc témájából van kibontva. E szerint a költő olyan, mint a krumpli — sokáig nem tudják, melyik része is a hasznos.

- /4/ A tűzhely körül ki melegszik most, testvérekék  
Éneklő madarak  
Érzelmecskék féltett tűzhelye mellett  
Madártestvérek, az *emberszív*  
Őserdeje mélyén... (160)

Az *emberszív Őserdeje* teljes alakú metafora azért kíván-  
ta meg az *emberszív* összetett szó használatát, mert a teljes  
kép egyébként éppen nem megszemélyesítő metaforákból áll:  
*testvérekék Éneklő madarak* (ti. a költői én testvérei), *madár-  
testvérek*, s az *őserdő* mint szemantikai mezőkapcsolata a mada-  
raknak ugyancsak az emberi viszonyoktól elvezető képalkatrész.  
Mindezeket az elembertelenítő viszonyú képeket hozza egyen-  
súlyba az *emberszív*.

7.2.2. A *szív* főnév az összetétel előtagjaként szere-  
pel három helyen. Ezek:

- /1/ Gyönyörű sorsom údvét  
Szabadságtól ujjongó  
Minden *szívdobbanásom*  
Mellembé így rekeszti.. (139)
- /2/ Ha a pénzügyminiszter  
Az adókat behajtja  
Csengő-bongó rímekből  
És sok *szívdobbanásban*.. (90)

A *szívdobbanás*-t "/*dtv*, *vál*/" <Az érzelmi fellángolás,  
vágy(akozás) jelképeként> (ÉrtSz. VI, 314) jelentésben hasz-

nálja Karinthy is az /1/-ben, míg a /2/-ben az *adót behajtja* valamiben állandó szókapcsolat határozós vonzatrészeként, ami által sajátos belső síkváltás jön létre a nyelvi elemek hatást kellő mozzanataként.

/3/ — Beetjoven, értlek! Tőled keli tanulnom  
A *szívhezszólds* nagyszerű tanát. (167)

Ez a Karinthy Frigyes-i összetétel a *szívhez szóls* állandó szókapcsolatból eredeztethető, a versben tudományos műszóra utaló jellege van, arra az előismeretre épít a szerző, hogyha például az ékesszólást, az ékesszólástant el lehet sajátítani, akkor a *szívhezszólds*-ét is.

Ebben a csoportban végezetül — az írói összetétel szándékát tiszteletben tartva — meg kell említeni két, az 1.2.2. részben már leírt előfordulást: *szívedbevésém* és *szívembenylallt*.

8. A Füst Milán-i líra képalkotásának és -rendszerének a *szív* főnév számon tartandó eleme. Nemcsak viszonylagos gyakorisága miatt — hiszen az előfordulások a főbb jelentéscsoportokban közelesen azonos mennyiségűek a Karinthyéival —, hanem inkább azért, mert a köznyelvi lehetőségek adta szemantikai kereteket a képalkotás állandó lehetőségeiként használja. Innén van ugyan véve a megújított metaforák többsége egyébként Karinthy Frigyesnél is például a *szív* '1' esetében (l. az 1.2.2. részt), azonban a Füst Milán-i gyakorlat a jelen dolgozatban vizsgált nyelvi elem felhasználásában egyéni stílussajátságot mutat (vö. SZABÓ ZOLTÁN, *Kis magyar stílustörténet*. Bukarest, 1970. 14). Ez a sajátosság nem abban áll, hogy — amint az elemzések megmutatták — a metafora (itt: a *szív*-metafora) mindig szervesen szerkesztődik a szövegbe; hogy átvitt vagy képes értelme van e beszerkesztettség függvényében; hogy valamilyen módon eltér a köznyelvi viszonylatoktól. Ezek a vonások a *szív* főnév Karinthy Frigyes-i metafora-használatában is megmutatkoztak, s egyébként is általánosak (l. KOCSÁNY PIROSKA: *Jelentéstan és metafora*. MNy. LXXII [1981.], 60; 72).

A Füst Milánra jellemző egyedi stiláris sajátosság az az ezekből kialakított vonás, amellyel a költő a természet, a társadalom és az emberi gondolkodás egyes jelenségeinek művészi ábrázolásakor mint rendszeres, következetes képi gondolkodás és/vagy asszociáció jeleként él. Emlékeztetőül: ilyen a *szív*-hez rendelt *bor*-motívum az 1.1.1. részben a /3/ és /3a/ jelzet és a 3.1.6.2. részben a /12/ valamint a 4.1.1. részben a /3/; a *víz*-motívum az 1.1.1. részben a /6/ és az 1.1.2. részben a /38/ jelzetes továbbá a 3.1.7.2. részben a /9/ és /11/; a *fájó, didergő, tört* stb. az 1.1.2. részben meg a velük rokon *elnehesült, elfáradt* már a 2.1.1. részben; a *csend*-motívum a 3.1.6.2., 3.1.7.2. és 6.1.2. részekben; a *szívet tép*-motívum a 6.1.3. részben stb. — Társul a *szív* főnévvel kapcsolatos képalkotás és -rendszer a költő más kulcsszavainak képalkotásához és azok -rendszeréhez, szintén — részben — emlékeztetőül: a *f e k e t e . tűzei szívemnek* a *fekete* főnév és melléknév, a *szív m é l y é b ő l* -félék a *mély* főnév metaforás használatához (utóbbit részletesen l. BÜKY LÁSZLÓ: A *mély* főnév Füst Milán és Karinthy Frigyes költői nyelvének képalkotási rendszerében. Nyr. CVI [1982.], 310), a *feneketlen s ő t é t j e szívének* a *sötét* szó használatához é. i. t. A költő képalkotása és -rendszere tehát olyan hálózatot alkot, amelynek csaknem minden lényeges eleme összefügg egymással, s ezáltal a nyelvi elemek stilushatása nemcsak a szövegműben levő helyükön az ottani viszonylatok alapján, hanem a szövegek közötti összefüggésrendszerből, az intertextusból adódó viszonylatokból is keletkezik és/vagy érvényesül. A Roman Jakobson-i poétikai funkció fogalmát alkalmazva: a Füst Milán-i költői nyelvben állandó a "közleményre mint olyanra való "beállítás", a koncentráció a közleményre magáért a közleményért" (R. JAKOBSON: Nyelvészet és poétika. In: Uő., Hang—Jel—Vers. Budapest, 1969. 221), s úgy lehet: a *szív* főnév használatában Karinthy Frigyes költői nyelvére ez a fajta megoldás egyáltalán nem jellemző a rendszerszerűség tekintetében. Inkább a

pillanatnyi, a mindenkori lírai helyzet, a kifejezés hic et nunc látszik szabályozni a szív-előfordulásokat s azokon belül a metaforásokat is. S ez nem jelenti semmiképpen azt, hogy a Karinthy Frigyes-i költői nyelv nem a nyelvi kifejezés legjobb hagyományaiban gyökerezik — jóllehet a szív szó használatáról némileg másként vélekedett a korábbi magyar stilisztika, vö. KULCSÁR ENDRE: A magyar stílus. In: MStilÚ. 102 —, aminthogy a Füst Milán-i eljárás is, amelynek korai elődei az Íliász és az Odüsszeia sztereotip kifejezései.

"L'ÉVOCATION DU COEUR: C'EST LE LYRISME"  
L'USAGE DU NOM *SZÍV* 'COEUR'  
DANS LE LANGUAGE POÉTIQUE DE MILÁN FÜST ET DE FRIGYES KARINTHY  
par  
László Büky

L'article analyse l'emploi des sens lexicaux du nom "coeur" du point de vue de la formation d'images dans la langue de deux poètes hongrois du XX<sup>e</sup> siècle.

Chez Milán Füst, une caractéristique de style individuelle peut être mise en évidence. Lors de la représentation artistique des phénomènes de la nature, de la société et de la réflexion humaine, le poète se sert de ce nom en tant qu'élément d'une réflexion imagière systématique. Par cela il bâtit dans ses poèmes un système de motifs spécifique dont le "coeur" est un élément. Aux valeurs stylistiques locales des tropes vient s'adjoindre une valeur stylistique supplémentaire provenant de l'ensemble des tropes "coeur". C'est un des traits les plus caractéristiques du style de Milán Füst. Sur ce point il diffère, probablement, de tous ses contemporains; ainsi, comme en témoignent les résultats d'un examen parallèle, Frigyes Karinthy non plus ne bâtit pas de système semblable; dans sa langue poétique la valeur stylistique locale du "coeur" et de ses tropes est le déterminant.